

Ніна Авер'янова

Становлення цілісної особистості в контексті ґендерного виховання

Показано, що забезпечення рівних прав і можливостей жінок та чоловіків в українському суспільстві сприяє реалізації сутнісних якостей людини і репрезентує особистість в цілому.

In the article it is shown, that the providing of equal rights and possibilities of women and men in the Ukrainian society promotes the realization of essential human's peculiarities and assists in the formation of an integral personality.

Становлення і розвиток цілісної особистості, її самореалізація і самоствердження, якомога ширше розгортання її сутнісних сил є актуальною проблемою сучасної української гуманітаристики. Адже саме цілісна особистість може стати істотним чинником оновлення українського соціуму, широко сприяти розвитку демократії в Україні, а від того, яким ідеалам та цінностям вона надасть перевагу, як саме трансформується її світогляд та ідентичність багато в чому буде залежати духовне буття українського суспільства в цілому. Але особистості – це не абстрактні поняття, це, перш за все, жінки й чоловіки, хлопці й дівчата. Тому забезпечення рівних прав і можливостей жінок та чоловіків в українському суспільстві сприяє реалізації сутнісних якостей людини і репрезентує особистість в цілому.

Становлення і розвиток особистості завжди пов'язувалися з вихованням. Саме через виховання здійснюється засвоєння моралі та соціальних норм регуляції суспільного життя, планомірний і цілеспрямований вплив на свідомість та поведінку індивіда з метою формування певних установок, понять, принципів, ціннісних орієнтацій, що забезпечують необхідні умови для його розвитку. Оскільки виховання особистості – організований процес з боку суспільства, то воно зацікавлене у вихованні певних людських якостей, іншими словами, виховання людини має бути затребуване суспільством, яке й скеровує напрям виховання. Україна, яка обрала демократичний шлях розвитку, підписала низку міжнародних документів, що зумовлюють ґендерний підхід у створенні й виконанні національних програм, тобто Україна зобов'язалася гарантувати рівність і справедливість всіх громадян країни, керуючись ґендерними ідеями соціальної рівності. Тому цілком очевидно, що в основі

сучасного виховання особистості має бути врахований ґендерний підхід. «ґендерний підхід трансформує систему загальноприйнятих знань, вказуючи на абсурдність теперішнього і майбутнього чоловічого панування як норми, і як норми – жіночої прихованої підлеглості. Він акцентує увагу на тому, що такий стан відтворюється концентрацією влади та власності у чоловіків і браком цього у жінок. Він наголошує на перегляді застосовуваної методології соціальних та соціогуманітарних наук і потребі створення нових методів і підходів. Не можуть претендувати на істину лише чоловічі знання й політика, а також знання про і для чоловіків. Світ мають пізнавати й перетворювати особистості, незалежно від їх статі» [5, с. 23]. Багато дослідників вказують на те, що відсутність належного ґендерного виховання у сучасному суспільстві призводить до відхилень у формуванні особистості, стає причиною поведінкових порушень та нещасливих шлюбів; часом відсутність ґендерного виховання обумовлює дію чинників, які ведуть до виникнення серйозних психічних розладів.

Виховання, як відомо, найефективніше здійснюється через освіту в ході навчально-виховного процесу. Тобто освіта функціонує в межах суспільно-виховного процесу. В свою чергу, цілі та завдання ґендерного виховання досягаються насамперед через глибоке й всебічне оволодіння особистістю змістом освіти та соціально-етичними нормами міжособистісного спілкування. Таким чином, реалізація ґендерного підходу в різних сферах суспільства неможлива без ґендерної освіти та виховання, які є підґрунтям для цілісного розвитку особистостей (і жінок, і чоловіків).

Особистість – це об'єкт і суб'єкт культурно-історичного процесу та власного життя, ця системна соціальна якість індивіда виявляється і формується в процесі різних видів діяльності та спілкування. Особистість – це об'єднане начало, яке з'єднує різні психічні процеси (пізнавальні, емоційні, вольові) індивіда, це система внутрішніх умов (що виступають опосередкованою ланкою для зовнішніх впливів на людину) і механізмів, які зумовлюють сталість, специфічність і організацію поведінки особи.

У реальному житті людина постає як єдине ціле, як унікальний суб'єкт у всій різноманітності своїх загальнолюдських, індивідуально-неповторних, соціально-

типових та національно-специфічних властивостей і проявів. Людина як особистість є вищою системною цілісністю усіх її складних якостей, психічних процесів, властивостей і станів, свідомості та несвідомого. Розвинута особистість є цілісною, а цілісність людини є особистісною. Цілісна особистість формується не з примусу чи чиєїсь волі, а за внутрішнім поштовхом самої людини, що передбачає її духовне зростання. Началом, конституюючим особистість, є духовне буття, яке звернуте до іншої людини, до суспільства, нації, роду людського загалом. Саме духовний принцип пов'язує особистість з нацією, суспільством, усім людським родом в його часово-просторовому та культурно-історичному розгортанні. Саме духовний принцип допомагає особистості адекватно відповісти на світоглядні й сенсожиттєві запитання, визначити, що є найголовнішим і найціннішим для неї. Таким чином, вищі, тобто духовні й особистісні рівні людини створюють підґрунтя для її цілісності (особистісний рівень – для цілісності людини, а духовний рівень – для цілісності особистості). Цілісна особистість формується «шляхом духовної роботи», яка не може припинитися до кінця життя [1]. Становлення і розвиток цілісної особистості в контексті ґендерного виховання передбачає розроблення духовних засад виховання та його орієнтацію на аксіологічні принципи.

Сьогодні ґендерна проблематика в різних сферах діяльності українського суспільства ґрунтовно досліджується такими вченими, як В. Агеєва, Т. Виноградова, Т. Говорун, П. Горностаї, І. Грабовська, Т. Гундорова, І. Жерьобкіна, О. Забужко, Н. Зборовська, О. Кікінеджи, О. Кісь, Л. Кобелянська, Т. Мельник, М. Пірен, Л. Смоляр, Ю. Стребкова, В. Суковата, В. Троян, О. Цокур, Н. Чухим. І. Жерьобкіна підкреслює, що «...ґендерные исследования в качестве новой академической дисциплины (так же, как когда-то и женские исследования) тоже имеют социально выраженную цель – способствовать изменению социального ґендерного порядка. Отсюда их специфическое место в современной культуре и образовании – то есть, в отличие от других направлений постмодернистского социального знания, тесная связь с социальной реальностью и практикой» [4, с. 286]. Сучасна ґендерна теорія стверджує, що суспільні відмінності між чоловіками та жінками не мають біологічного підґрунтя, вони є набутими і приписаними індивідові суспільством. Становище жінок і чоловіків у суспільстві зумовлене не біологічними чинниками, а створюється самим

суспільством і постійно підтримується за допомогою його норм і правил. І якщо стать людині надається природою, то ґендер зумовлений культурою суспільства, він конструюється соціально упродовж усього життя людини.

Традиційне виховання практикує соціально сконструйовані норми, серед яких домінує стандарт патріархальної культури. У такій системі виховання культивується ідея про творчу обмеженість жінок, формуються комплекси «професійної неспроможності» жінок, міф про «материнство» як основу суспільного статусу жінки. А бути чоловіком – це, перш за все, не мати жіночих рис, адже жіноче асоціюється з високою емоційністю, покірністю, високою інтуїцією та слабкістю. При цьому жінка завжди потребує захисту і підтримки, які зазвичай вона отримує саме від чоловіка; образ жінки – це «пасивно-репродуктивне джерело». Чоловіче ж ототожнюється з силою, логікою, цілеспрямованістю та агресивністю, образ чоловіка – «активно-творчий». З раннього дитинства і батьки, і педагоги заохочують хлопчиків до самовираження й активності, а дівчаток – до слухняності, покори, старанності та охайності. Досить часто від батьків і педагогів можна почути такі слова, що заздалегідь спрямовують хлопчиків і дівчаток на певні соціальні ролі у суспільстві: «ти ж чоловік», «справжні чоловіки не плачуть» (для хлопців), «ти ж майбутня мама», «ти повинна гарно готувати», «коли ти вийдеш заміж», «коли в тебе будуть свої діти» (для дівчат). Як бачимо, навчально-виховний процес заохочує чоловіків до активності, лідерства та управління, а жінок – до домогосподарчої роботи, жінка – це «берегиня домашнього вогнища». Водночас суспільство толерантно ставиться до маскуліної поведінки дівчат, але засуджує фемінну поведінку хлопців.

Таким чином, оскільки у традиційній системі виховання та освіти покладені принципи ґендерної стереотипізації на основі сексистських установок, які широко легалізуються в науковій літературі, то постало питання про перегляд освітніх програм, планів, підручників і посібників. Поділ на «чоловіче» та «жіноче», на думку багатьох вчених, є досить штучним, він призводить до загострення ґендерного конфлікту в суспільстві.

Проте існування в масовій свідомості певних ґендерних стереотипів, які перетворилися на поведінкові реакції у повсякденному житті людини, призводять до ґендерної дискримінації у відкритій чи прихованій формі. Ґендерні стереотипи як

соціальні норми передаються із покоління в покоління. Цікаво, що чим примітивніший міф чи стереотип, тим надійніше він приживається в суспільстві. Найстійкіше ґендерні стереотипи засвоюються у дитинстві – спочатку в родині, потім у дитячому садку, школі, переносяться в доросле життя, а згодом – у власну сім'ю, адже саме на дитинство припадає основний період формування ґендерної культури, громадянських цінностей та самоусвідомлення себе жінкою чи чоловіком.

В Україні подолання ґендерних стереотипів почалося у першій половині ХХ ст. за часів Радянського Союзу. Як відомо, в колишньому СРСР тоталітарний спосіб організації соціального життя призвів до того, що людина перетворилася на засіб та «сировину», яка підлягала обов'язковій цілеспрямованій обробці. За гаслами високих і гуманістичних цілей практично виявилася повністю втраченою самоцінність кожного індивіда, що породжувало суспільну пасивність, безвідповідальність, безсуб'єктність особистого й суспільного буття. Тому не дивно, що процес подолання ґендерних стереотипів носив, переважно, декларативний характер, адже, з одного боку, – збільшився доступ жінок до всіх видів праці, а з іншого, – це збільшення відбулося за рахунок прилучення жінок до важкої фізичної праці, доступ же до важливих керівних посад в країні для жінок був обмежений. А що стосувалося представництва у владних структурах країни, то це було виключно чоловічим правом. Таким чином, радянське суспільство залишалось патріархальним, державна політика країни хоча і стимулювала жінок до здобуття освіти та їхнього виходу на виробництво, проте це не призвело до вирівнювання ґендерних ролей. Навпаки, радянська жінка виявилася переобтяженою, бо вона виконувала подвійну роботу – і професійну на виробництві, і роботу домогосподарки, включаючи і виховання дітей.

На думку багатьох дослідників, сьогодні українське суспільство є перехідним (транзитним). У ньому відбуваються докорінні трансформації, з одного боку, – посилюються гуманістичні цінності у суспільстві та їхній пріоритет, зростає національна самосвідомість українців, формується правова культура, громадянське суспільство, виникають лінії зворотнього зв'язку, які зумовлюють залежність соціальних структур від стану духовного світу особистості, руйнується смуга відчуження між владою і народом, посилюються пошуки ідеї, яка б

могла консолідувати суспільство. А з іншого боку, «сучасному українському суспільству властиве відчуття браку справедливості. Йдеться не про відсутність у численних документах і програмах проголошення принципів соціальної, політичної та правової справедливості, а про відсутність дієвих регуляторних механізмів, які забезпечували б мірою можливості справедливий перерозподіл соціальних благ» [6, с. 7]. Відсутня і чітка державна політика щодо ґендерної нерівності, адже загальновідомо, що чоловіки обіймають непропорційно високий відсоток керівних посад; одержують більшу заробітну плату, аніж жінки на тій же посаді; спостерігається дискримінація при влаштуванні на роботу; жінки змушені погоджуватися на низькооплачувану роботу або взагалі залишатися безробітними. І якщо в Україні «28 % населення проживає за офіційною межею бідності» [6, с. 6], то бідність та трудова міграція мають «жіноче обличчя». У процесі таких трансформацій українського суспільства «активізуються патріархальні тенденції зведення жінок до репродуктивної сфери» [7, с. 12], але при цьому чоловіки все частіше самоусуваються від батьківських обов'язків, скидаючи всі проблеми по вихованню дітей на жіночі плечі. Оскільки у жінок почуття відповідальності за сім'ю переважає над іншими мотивами, то жінки, найперше, прагнуть забезпечити дітей, а вже потім дбати про кар'єру чи професійний статус.

Тому не дивно, що в сучасному українському суспільстві жінки мають низький статус в суспільних і політичних організаціях. Причиною цьому є низка стереотипів, стверджує І. Грабовська: «жінка здатна внести значно менший людський капітал у роботу організації; жінка з огляду на свої психологічні особливості не може керувати справою так добре, як це здатен зробити чоловік; жінці шкодить керівна робота у суспільстві, політичним лідером вона не може бути; внаслідок специфіки статевої комунікації жінка не може так ефективно набирати потрібний досвід, необхідний для кар'єрного зростання; обов'язки жінки щодо сім'ї та дому не дозволяють їй ефективно реалізуватися у професійній чи суспільній діяльності» [3, с. 73]. Суттєво й те, що досягнення рівності між чоловіками і жінками сприймається в масовій свідомості та в системі українського управління лише як «жіночі питання», якими переймаються здебільшого жінки, а не як нагальна проблема українського суспільства, що стосується обох статей – і жінок, і чоловіків. У такій ситуації «самим своїм становищем

українське жіноцтво змушене бути феміністками, тобто свідомо самореалізуватися у суспільній сфері і при цьому прагнути не мати там утисків у порівнянні із чоловіками...» [2, с. 13].

Таким чином, на даний момент українське суспільство демонструє неготовність до реалізації ідеї соціального партнерства (або паритетної демократії). Але громадська та політична активність жінок, ґендерна освіта і виховання всього суспільства можуть поліпшити як становище жінок в Україні, так і держави загалом. Саме в ході ґендерного виховання та освіти можуть бути зняті стереотипи й установки щодо соціальних ролей чоловіків і жінок, які продовжують чинити спротив процесам демократизації українського суспільства. В процесі ґендерного виховання та освіти формуються такі умови в соціумі, за яких і жінки, і чоловіки мають можливість повноцінно реалізувати себе в громадському, професійному та особистому житті; стосунки між жінками й чоловіками встановлюються на принципах партнерства, що сприяє більш стабільним відносинам у родині. І якщо з дитинства дівчаток і хлопчиків вчити з повагою сприймати і свою, і протилежну статеву належність, то цим самим створюються передумови для успішного розвитку особистості та повноцінної її самореалізації в суспільстві незалежно від статевої належності. Партнерство з представниками іншої статі на рівних правах, з почуттям поваги та толерантності, а не з орієнтацією на статево типізовані патріархальні моделі поведінки, формує самодостатніх жінок і чоловіків.

Отже, впроваджувати ґендерний підхід у систему виховання – це, найперше, здійснювати виховання з глибоким розумінням соціального, конструктивістського походження категорій «жіночого» і «чоловічого» в суспільстві, формуючи особистість без ґендерної стереотипізації на основі сексистських установок. Основний принцип статевого підходу в освіті – це врахування специфіки впливу на становлення особистостей (дівчат і хлопців) усіх чинників навчально-виховного процесу: змісту і методів навчання, організації шкільного (студентського) і позашкільного (позавузівського) життя, набору навчальних дисциплін.

Проголошуючи мету виховання, котре здійснюється на засадах ґендерного підходу,

необхідно робити наголос на тому, що ґендерне виховання є цілеспрямованим процесом, у ході якого особистість повинна комфортно долати проблеми соціалізації, важливу складовою яких є самоідентифікація як дівчаток, так і хлопчиків; ґендерне виховання має дати дівчаткам і хлопчикам не лише певний обсяг знань, але й зруйнувати стереотипи їхньої поведінки; ґендерне виховання стосується не лише дітей, а й дорослих – вчителів, викладачів, управлінський склад (перепідготування професійних кадрів), батьків і кожного члена суспільства. Успішність ґендерного виховного процесу буде залежати від того, наскільки професійно керівники, викладачі, вчителі, вихователі дотримуватимуться етики й об'єктивності у тлумаченні та демонстрації ґендерних цінностей і пріоритетів.

Література:

1. Авер'янова Н., Воропаєва Т. Становлення і розвиток цілісної особистості в контексті сучасних трансформацій українського суспільства // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Українознавство». – Вип. 10. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2006. – С. 47 – 51.
2. Грабовська І. Європейськість України у ґендерному вимірі // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Українознавство». – Вип. 13. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2009. – С. 12 – 14.
3. Грабовська І. Національні міфи в контексті сучасних українських реалій (філософсько-світоглядний аналіз). Монографія. – Ніжин: Вид-во НДУ ім. М. Гоголя, ДС Міланік, 2007. – 141 с.
4. Жеребкіна І. Суб'єктивність и ґендер: ґендерная теория субъекта в современной философской антропологии. – СПб: «Алетейя», 2007. – 312 с.
5. Мельник Т. М. Ґендер як наука та навчальна дисципліна. Навчальний посібник // Основи теорії тендеру. – К.: «К.І.С.», 2004. – 536 с. – С. 10 – 29.
6. Попович Мирослав. Українська модель суспільного розвитку: бажання і реальність // Філософська думка. – 2010. – № 2. – С. 5 – 11.
7. Стребкова Ю. В. Ґендерна компонента сучасного українського суспільства (соціально-філософський аспект). Автореф. дис... канд. філос. наук: 09.00.03 / Національний технічний університет України «КПІ». – Київ, 2007. – 20 с.